

MÂTÜRÎDÎ, KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR ve İBN RÛŞD'DE
AKIL-VAHİY İLİŞKİSİ

Hasan TANRIVERDİ
Samet KARAHÜSEYİN

EskiYeni Yayınları: 182

MÂTÜRÎDÎ, KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR ve İBN RÛŞD'DE
AKIL-VAHİY İLİŞKİSİ

Hasan TANRIVERDİ
Samet KARAHÛSEYİN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Eylül 2023

ISBN: 978-625-7673-94-5

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

MÂTÜRÎDÎ, KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR ve İBN RÛŞD'DE
AKIL-VAHİY İLİŞKİSİ

Hasan TANRIVERDİ
Samet KARAHÜSEYİN

Ankara 2023

Hasan TANRIVERDİ

1978 yılında Giresun'un Osmaniye Köyü'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Giresun'da tamamladı. 1996 yılında Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. 2001 yılında bu üniversiteden mezun oldu. 2004 yılında Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Felsefesi Anabilim dalında "Immanuel Kant'ta Bilgi-İman Ayrımı" adlı tezi ile yüksek lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Felsefesi Anabilim dalında doktora eğitimine başladı. 2010 yılında "İnancın Rasyonelliği Sorunu (John Hick Örneği)" adlı teziyle doktora eğitimini bitirdi. 2011 yılında Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başladı. 2018 yılında doçent olan yazar halen Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Samet KARAHÜSEYİN

1986 yılında Giresun'da dünyaya geldi. İlköğrenimini Bulancak ilçesinde tamamladıktan sonra Giresun Anadolu İmam Hatip Lisesi'ni bitirdi. Lisans eğitimini Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamladı. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim dalında "Alevî-Bektâşilikte Hurûfliğin Etkisi (Alevî-Bektâşî Klasik Metinler Örneği)" adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2021 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yer alan Temel İslam Bilimleri Anabilim dalında "Mu'tezilî Düşüncenin Farklılaşmasında Kādî Abdülcebbar" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. 2017-2022 yılları arasında Araştırma Görevlisi olarak görev yaptığı Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kalam ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilim dalında, 2022 yılından itibaren Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir. Kalam ve İslam Mezhepleri Tarihi alanına dair yayımlanmış çok sayıda makale, bildiri ve çeviri çalışmaları yer almaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
GİRİŞ	11
Akıl-Vahiy İlişkisi Tartışmalarına Genel Bir Bakış	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
BİLGİ VE BİLGİNİN KAYNAĞI PROBLEMİ	21
1.1. Bilginin Tanımı ve Kaynağı	21
1.1.1. Duyular	27
1.1.2. Haber	36
1.1.3. Akıl	47
1.1.4. Vahiy	68
İKİNCİ BÖLÜM	
AKIL-VAHİY İLİŞKİSİ	87
2.1. Mâtürîdî'ye Göre Akıl-Vahiy İlişkisi	88
2.2. Kādî Abdülcebâr'a Göre Akıl-Vahiy İlişkisi	112
2.3. İbn Rüşd'e Göre Akıl-Vahiy İlişkisi	124
2.4. Müteşâbihlerin Te'vîli	147
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TANRI'NIN VARLIĞININ DELİLLERİ	181
3.1. Mâtürîdî'de Tanrı'nın Varlığının Delilleri	181
3.2. Kādî Abdülcebâr'da Tanrı'nın Varlığının Delilleri	199
3.3. İbn Rüşd'de Tanrı'nın Varlığının Delilleri	208
SONUÇ	219
KAYNAKÇA	229

ÖN SÖZ

İslâm düşüncesinin temel problemlerinden biri de Orta çağ Batı felsefesinde olduğu gibi, akılla vahiy arasında nasıl bir ilişki olduğu meselesidir. Bu bağlamda vahyin, akıl ile duyuların yanında bağımsız bir bilgi kaynağı olarak kabul edilip edilemeyeceği ve vahiyle bildirilen hakikatlerin aklî çıkarım yoluyla elde ettiğimiz hakikatlerle uyumlu olup olmadığı hem kelâmcıları hem de filozofları oldukça meşgul etmiştir. Öyle ki düşünürlerin akıl-vahiy ilişkisi konusundaki tutum ve söz konusu soruna getirdikleri açıklamalar, İslâm dünyasında ortaya çıkan birçok öğreti, ekol ve mezheplerin temel karakteristik yapılarının oluşmasında belirleyici olan etkenlerden olmuştur.

Duyu, akıl ve vahyi güvenilir bilgi kaynaklarından kabul eden Mu'tezilî ve Mâtürîdî düşünürler ile Meşşâî düşünce ekolüne mensup filozoflar, akıl ile vahiy arasında tam bir uyumun olduğunu ve herhangi bir çelişkidenden söz edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Cisimlerin bilgisinin duyularla, akledilir olan varlıkların bilgisinin akılla, bu yetilerle kavranamayan mevzuların bilgisinin ise vahiyle elde edildiğini iddia etmişlerdir. Buna göre aklın kavramakta güçlük çektiği hususlarda vahiy devreye girerek ona rehberlik etmektedir.

Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) gibi Ehl-i Hadîs zihniyetine sahip âlimler ise inanç esaslarının akılla temellendirilmeye çalışılmasına karşı çıkmışlar ve vahiyle bildirilenleri, yorum yapılmaksızın, olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Hatta Mu'tezilî âlimleri, akli esas aldıkları, dolayısıyla vahyi ikinci plana ittikleri gerekçesiyle şiddetli şekilde eleştirmişlerdir. Aynı şekilde Gazzâlî (öl. 505/1111) de Meşşâî filozofları, dini meseleleri akılla temellendirmeye çalışmaları nedeniyle eleştirmiş ve onları küfürle itham etmiştir. Bu husus, İslâm dünyasında akla ve aklî bilimlere verilen önemin ve duyulan güvenin sarsılmasının nedeni olarak gösterilmektedir. Tüm bunlardan akıl-

vahiy ilişkisi konusundaki tartışmaların, İslâm düşünce geleneğinin ilk dönemlerine kadar gerilere gittiği, bu geleneğin şekillenmesinde ve gelişmesinde önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Biz bu çalışmamızda, İslâm düşüncesi geleneği içerisinde üç farklı ekole (Mâtürîdîlik, Mu'tezile ve Meşşâî felsefe) mensup düşünürler olmaları itibarıyla birbirine karşıt görüşler içerisinde olduğu düşünülen, farklı zamanlarda yaşamış üç önemli düşünürün, Mâtürîdî (öl. 333/944), Kādî Abdülcebbâr (öl. 415/1025) ve İbn Rüşd (öl. 595/1198)'ün, akıl-vahiy ilişkisi ile ilgili düşüncelerini ele alacağız. İlk olarak onların bağımsız birer bilgi kaynağı olarak kabul ettikleri duyu, akıl, vahyin sağladığı bilgilerin değeri ve sınırları hakkındaki görüşleri üzerinde durduktan sonra akıl ve vahiy ilişkisini hangi esaslar üzerine kurmaya çalıştıklarını, aralarında ne gibi farklılık ve benzerlikler olduğunu incelemeye tâbi tutacağız. Aynı zamanda bu bilgi kaynakları arasında uyum mu yoksa çelişki mi olduğu, eğer çelişki varsa bu çelişkinin nasıl çözüme kavuşturulacağı konusundaki görüşleri üzerine de yoğunlaşacağız. Bu nedenle çalışmamızın günümüzde dinî epistemoloji başlığı altında ele alınan Tanrı inancının rasyonelliği, akıl-iman ilişkisi, aklın dinî inanç sistemlerini tasdik ya da reddetmedeki rolünün ne olduğu, burada öne çıkan yaklaşımlardan rasyonel bir tutumu temsil eden temelcilik ile güven ve teslimiyeti esas alan fideizmden hangisinin daha makul olduğu tartışmalarına ışık tutacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamızın başlangıcından yayımlanması aşamasına kadar birçok kişinin doğrudan veya dolaylı katkılarından söz etmemiz gerekir. Bilhassa çalışmamızı okuma nezaketinde bulunup değerli görüşlerini bizden esirgemeyen Prof. Dr. Recep Kılıç'a ve çalışmamıza dair kıymetli tavsiyelerini paylaşan Prof. Dr. Muharrem Akoğlu'ya teşekkür etmek istiyoruz. İlmî müktesebâtımızı ve bilimsel hassasiyetlerimizi kendilerinden öğrendiğimiz ve bu çalışma gibi daha başka çalışmaları yapabilmemiz için rehberliklerine ihtiyaç duyduğumuz saygı değer hocalarımızı da unutamayız. Fedâkârlıkları ve desteklerini yadsıyamayacağımız kıy-

metli eşlerimiz ve bugünlere gelmemizin mimarı olan baş tacı ebeveynlerimiz, en içten şükranlarımızı hak etmekte. Son olarak çalışmamızı yayımlama noktasında göstermiş oldukları ilgiden ötürü Hüseyin Nazlıaydın Beyefendi ve Eskiye ni yayınlarına da teşekkür ederiz.

Hasan TANRIVERDİ
Samet KARAHÜSEYİN
Eylül-2023/ORDU

